

Vincas Urbutis

Vilnius

ŽODŽIO *trušpas* ETIMOLOGIJA

trušpas, -à – įprasčiausias lietuvių literatūrinės kalbos ir tarmių būdvardis neilgo tęsimosi (vietos ar laiko atžvilgiu) ypatybei pavadinti – E. Frenkelio žodyne iš esmės yra paliktas be etimologijos: s.v. *trušpas*¹ pateikiami tik jo vediniai lietuvių kalboje ir baltų onomastika su *Trump-*. Žodyne, tiesa, dar nurodoma, kur anksčiau autorius yra rašęs dėl šio žodžio, tačiau ir toje ankstesnėje literatūroje ribojamas tokiais pat gretinimais ir nemėginama eiti toliau.

Iš tikrųjų žodžio *trušpas* etimologijos problema nėra tokia beviltiška. Ją iš tiesų jau yra mėginta spręsti, ir reikia iš karto pasakyti, jog visiškai teisingu keliu yra eję tie kalbininkai, kurie šį žodį siejo su *trupėti* šeimos žodžiais. Pirmasis būdvardį *trušpas* šalia veiksmazodžio *trupėti* nurodė A. Becenbergeris², jų ryšį, beje, palikdamas visai neargumentuotą. Šį siejimą yra pakartojęs ir vienas antras šių dienų etimologas, tačiau jo toli gražu dar negalima laikyti visuotinai priimtu. Jau vien tai, kad apie šį aiškinimą nieko neužsimena E. Frenkelis, rodo, kaip mažai jis tėra žinomas, o gal ir tyčia ignoruojamas dėl nepakankamos argumentacijos. Tad čia ir mėginama kiek išsamiau parodyti žodžio *trušpas* priklausymą prie *trupėti* šeimos žodžių tiek reikšmės, tiek ir formos atžvilgiu.

Artimiausi žodžių *trupėti*, *trupinti*, *trupinys*, *trupintis* ir kitų giminaičiai, kaip žinoma, yra la. *trupēt* „trešti, trūnyti, pūti; trupėti“, *trupināt* „pūdyti; minkštinti (mušant, daužant); pliekti, dyžti; trupinti“, pr. *trupis* „trinka“, s. sl. *trupš* „stuobrys; lavonas“, r. tarm. *mpynúmb* „trupinti“, l. *trupiec* „trešti, trūnyti“, gr. τρῦπάω „(pra)grėžiu“ ir kt.³ Reikšmė „trešti, pūti“ (iš kurios ir „lavonas“) čia yra antrinė, atsiradusi (per tarpinę reikšmę „trupiam, tarsi sutrintam darytis“) iš senesnės „trupėti, -inti, trinti“ reikšmės; panašią reikšmės raidą rodo ir kai kurie kiti tai pačiai šakniai

¹ E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch (toliau – LEW), Göttingen, 1955 tt., p. 1131 t.

² Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen, XXVII, Göttingen, 1902, p. 142.

³ P. Persson, Beiträge zur indogermanischen Wortforschung, Uppsala, 1912, p. 858 t.; S. Mladenov, – „Archiv für slavische Philologie“, XXXVI, Berlin, 1916, p. 132 t.; E. Fraenkel, LEW, p. 1132 t.; J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch (toliau – IEW), I, Bern, 1959, p. 1074.

(ide. **ter-* „trinti“) priklausantys, bet jau kitoniškai sudaryti žodžiai, plg. *trenėti* šalia *trinti* ir pan.

C.D. Bakas, apžvelgdamas reikšmės „trumpas“ žodžius indoeuropiečių kalbose⁴, konstatuoja, jog ši reikšmė dažniausiai yra atsiradusi iš reikšmės „nupiautas, atkirštas“ bei „nulaužtas, sudaužytas“. Tokią reikšmės raidą iš jo pateiktų pavadinimų ryškiai rodo šie (likusiųjų tolimesnė etimologija dažniausiai nėra aiški): it., isp. *corto*, pran. *court*, atsiradę iš lo. *curtus* „sutrumpintas, apipiaustytas“ (iš šio kaip skolinys yra vok. *kurz*), plg. gr. *κέρω* „nukertu, kerpu“, lie. *skirti* ir kt. (ide. *(*s*)/*ker-* „piauti“); s.an. *sceort*, an. *short*. s.v.a. *scurz*, plg. v.v.a. *schërze* „atpiautas gabalas“, lie. *skeřsti*, *skiřsti*, *skėrdėti* ir kt. (ide. *(*s*)/*ker-d-* šalia paprastosios šaknies *(*s*)/*ker-*); s.sl. *kratōkō* (r. *kopōtkuī* ir kt.), plg. s. sl. *črěsti* (*črbtu*) „piauti“, lie. *kiřsti* ir kt. (ide. *(*s*)/*ker-t-* prie tos pat šaknies *(*s*)/*ker-*); s. isl. *skam(m)r*, s.v.a. *skamm(ēr)*, plg. s.v.a. *hamm(ēr)* „sužalotas“ (ir vok. *Hammel* „išdaris avinas“), toliau gal (jei minėti germanų žodžiai iš *(*s*)/*kap-mo-*) gr. *σκάπτω* „kasu“, *κόπτω* „mušu, grūdu, trupinu; atkeru, atpiaunu; paskerdžiu“, lie. *skōpti*, *kapōti* ir kt.⁵ Be to, nusakydamas tipiškiausią semantinę raidos kelią, C.D. Bakas kartu su jau minėtais pavyzdžiais, matyt, yra turėjęs galvoje ir lie. *truņpas*, kuris jo teisingai siejamas su *trūpinti* (klaidingai išspausdinta *trupiti*), *trupūs*, gr. *τροπάω* „(pra)gręžiu“ ir kt.

Prie C.D. Bako pateiktų „trumpo“ pavadinimų galima pridėti dar visą būrį kitų, rodančių tą pačią reikšmės raidos kryptį ir, vadinasi, semantiškai irgi paremiančių žodžio *truņpas* siejimą su *trupėti*, *trūpinti* ir t.t. Tarp šaknies *(*s*)/*ker-* „piauti“ (paprastosios ir išplėtos dantiniu determinatyvu) pavadinimų tinka dar paminėti r. tarm. *кóρνый* „trumpas, žemas“, plg. s. sl. *okrōniti* „apipiaustyti, amputuoti“, ir kurdų *kurt* (sorani *kūr*) „trumpas“, plg. kurdų *kur* „(ap)kirptas, skustas; atpiautas, sutrumpintas“. Savo reikšmės raida visiškai identiškias su šiais galėtų būti ir v. air. *snéid* „trumpas, mažas“ (jei iš s. air. **snéith*), plg. s.a. *snídan* „piauti, kirsti“ ir kt. (ide. **sneit-* „piauti“).⁶ Artimą semantinę paralelę *trumpām* sudaro bulg. *кѣс* „trumpas“, l. *kusy* (ir *kęsy*) „biznas, trumpas“, luž. a. *kuři* „trumpas; apipiaustytas“ ir kt. (su šiuo slavų *kęsy* „patrumpintas (apipiaustytas, apkarpytas), trumpas“ gal sietinas ir la. tarm. *kuoss* „trumparegis“?), plg. bulg. *кѣс* „trupinys, gabalas; skarmalas“, *кѣсам* „plėšti; skinti“, l. *kęsac* „kąsti“, lie. *kąsti* (*kāndu*) ir kt., kurie laikomi determinatyvo *-d-* žodžiais šalia paprastosios šaknies **ken-* „drėksti, grandyti, trinti“⁸. Tačiau patys arčiausi bene bus šaknies **steu-* (**stu-*) variantų, skiriančiųsi tarpusavy determinatyvais, tačiau paprastai leidžiančių įžiūrėti vis tą pačią pirmąją reikšmę „daužti, mušti, stumti, grūsti“⁹, šie pavadinimai: (su determinatyvu *-d-*) s.isl. *stuttr* „trumpas“ (su nosiniu infiksu iš esam. l.), plg. s.isl. *stauta*, s.v.a. *stōžan* „stumti, grūsti, daužti, suspausti“ ir kt.; (su lūpiniu determinatyvu *-b(h)-*

⁴ C. D. Buck, A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages, Chicago, 1949, p. 883 t.

⁵ Kitaip – prie ide. *(*s*)/*kem-* „luošas, sužalotas“ ir be tolimesnio siejimo – šiuos germanų žodžius, remdamasis F. Holthauzenu, pateikia J. Pokorny, IEW, I, p. 929.

⁶ J. Pokorny, IEW, I, p. 974.

⁷ K. Mülenbachs – J. Endzelins, Latviešu valodas vārdnīca (tolīau-LVV), II, Rīgā, 1925–1927, p. 349.

⁸ J. Pokorny, IEW, I, p. 559 tt.

⁹ Ten pat, p. 1032 tt.

bei -p-) la. tarm. *stubs* „trumpas, striukas, nudilęs“ ir *stups* „t.p. (tik apie šluotą); bukas“, sen. *stups* „trumpas“, plg. la. *stubs* „kelmas; nulūžusio daikto storgalis; nudilinta šluota“, *stuburs* „kelmas; trumpa (nulaužta) šaka; stulpas; sena, nudilinta šluota ir pan.“, lie. *stūburas*, v.v.ž. *stoppe* „(plg.) vok. *Stoppel*, ražas, kamblys“, gr. στυφελίζω „(at)mušu, smogiu; nustumiu, nuverčiu“ bei la. tarm. *stupe*, *stups* „kas nulaužtu galu, nulaužtas virbas, rykštė, stabaras; nudilinta šluota, ražas“, lie. *stupėrgalis* „stimburys, stuburgalis“, gr. στύπος „kartis, lazda, stiebas, stagaras“ (be *s-* čia ir gr. τύπτω „mušu, smogiu, sužeidžiu“, τύπος „smūgis; (spaudimo) žymė, įspaudas“) ir kt.; (su gomuriniu determinatyvu -g- bei -k-) la. tarm. *stugs* „trumpas“ ir lie. tarm. *stūkas* „trumpas, nustrikiuntas“ (pastarojo giminystė su sen. indų žodžiais, pateiktais pagal P. Personą E. Frenkelio žodyne¹⁰, abejotina, plg. la. tarm. *studzulms* „ražas; (aukštas) kelmas, stuobrys; blauzda“, (kurš.) *stungurs* „stambas, stabaras; pagaliukas“, lie. tarm. *stūngis* „nulaužtas peilis; prastas, sudilęs peilis“ (su intarpiniu -n-, plg. la. *stugis* „nulaužtas peilis; kelmas; kas trumpu švarku ir pan.“, tad mažiau tikras šio žodžio siejimas su *stingti* ir t.t.¹¹), *stūguras* „stabaras; stulpas“, s.v.a. *stoc* „(plg.) vok. *Stock*, lazda, stiebas, kamienas“ (matyt, iš reikšmės *, numušta (nukirsta, nulaužta) šaka ar kamienas“), v.v.ž. *stoken* „durti, krąpštyti, maišyti“, vok. tarm. (rytpr.) *stūken* „slėgti, spausti, grūsti“, norv. *stauka* „dauzti, kapoti; sužeisti, sužaloti“ ir kt. Ką tik mėnėtų „trumpo“ baltiškų pavadinimų tiesioginis siejimas su reikšmės „mušti, grūsti“ žodžiais, beje, yra kiek hipotetinis: dabar pačiose baltų kalbose šalia tų pavadinimų dažniausiai visai nėra aitinkamų pirminių veiksmąžodžių, o esamieji turi kitokią reikšmę; iš tokių labiausiai įsidėmėtini lie. tarm. *stūgti* (plg. ir *stūksoti*) „styreiti“, *stūgti* (*stungū*) „darytis stingriam, standžiam“ (stingrumą bei pastirimą žymintys žodžiai, rodos, irgi galėtų sudaryti bazę „trumpo“ pavadinimams – taip lyg ir leidžia galvoti, pavyzdžiui, pavadinimo *striukas* ir kitų tos pat šaknies pavadinimų etimologija).

Pateiktųjų pavyzdžių, net jeigu jų tarpe yra vienas kitas šiek tiek abejotinas, visiškai pakanka parodyti, kaip labai įprastas yra indoeuropiečių kalboms toks „trumpo“ pavadinimų sudarymas, kuris remiasi suvokimu, kad daikto trumpumo ypatybė yra kokio nors veiksmo, mažinančio daikto ilgį (pvz., piovimu, kirtimu, kandimu, mušimu, grūdimo, trynimo ar pan.), rezultatas. Toks veiksmas yra ir trupėjimas bei trupinimas: juk *trupėti*, pavyzdžiui, dažnai reiškia maždaug tą patį, kaip ir *trumpam darytis*. Tad būdvardžio *trušpas* etimologinis ryšys su veiksmąžodžiu *trupėti* bei jo giminaičiais semantiškai yra visiškai patikimas, tiesiog aki-vaizdus.

Siejant būdvardį *trušpas* su šaknies *trup-* žodžiais, jo -m-, be abejo, reikia laikyti nosiniu intarpu, atsiradusiu iš veiksmąžodžio esamojo laiko kamieno. *trušpas* kildinamas iš **tru-n-pas* ir J. Otremskio¹². Laukiamasis intarpinis veiksmąžodis iš tikrųjų yra žinomas – tai lie. (tarm.) *trūpti* (*trušpa*, *trūpo*) „trupėti“¹³ (= la. tarm. *trupt*, *trūp*) bei jo vediniai su priešdėliais, pvz.: *Pavasarinis pašaras padulka, patrušpa* (Ramýgala)¹⁴; Žodžiai: *troboj*, *pelkėj*, *viduj yra apruše*, *nebetekę*

¹⁰ E. Fraenkel, LEW, p. 930.

¹¹ E. Fraenkel, LEW, p. 932 t.

¹² Lingua Posnaniensis, LX, Poznań, 1963, p. 18.

¹³ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1954, p. 877.

¹⁴ Pasakymas, užrašytas prof. J. Balčikonio, paimtas iš Lietuvių kalbos žodyno kartotekos.

savo galūnės e¹⁵ (čia aptrupę „aptrupėję“ semantiškai ne ką tesiskiria nuo *aptrup-*p(ė)ę, *pasidarę trumpesni!*); *fumindziojau ghi, maldamas ghi gierey, net futrupo dulkiefna*¹⁶. Tokios darybos būdvardžių – galūnių (arba, istoriškai, balsinių priešagų) vedinių iš esamojo laiko kamieno su nosiniu intarpu – yra žinoma ir daugiau, plg. *kluṁbas,-ā* „kuris klumba, klumpa; šlubas“ (Eřžvilkas, Neselmano ir Juškos žodynai)¹⁷: *klūbti (kluṁba)* „klupti“ (dar plg. *kluṁbis,-ē* „šlubis“ ir glaudų ryšį su veiksmažodžiu rodantį pasakymą *Toks kluṁbis, klumba ant kelio Šakýna*¹⁸) ir *klumpūs,-i* „kuris dažnai (su)klumpa“ (Sirvydo ir Juškos žodynai)¹⁹: *klūpti (kluṁpa)*. Jau minėtas *stūngis* (jeigu tik jo pateiktas aiškinimas yra teisingas) rodo, kad šitaip galėjo būti sudarytas ir *trumpo* sinonimas **stungas* (šalia la. *stugs* „trumpas“ plg. *klumpūs* šalia *klupūs* ir pan.): *stūgti (stungū)* „stangriam, standžiam darytis“; ne kitaip, matyt, yra atsiradęs (Sirvydo ir kai kurių vėlesnių žodynų) *strungas*²⁰ (šalia *strūgas*, žr. toliau, p. 135) – dar kitas *trumpo* sinonimas.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad pateiktam aiškinimui prieštarauja žodžio *truṁpas* artimiausi giminaičiai latvių kalboje, turintys išlaikytą *-um-*. Tai visų pirma upių vardai *Trumpe* (dviejų upių vardas – vienos žinomas iš A. Bylenšteino rinkinių, antros užrašytas iš tarmės ir turi pažymėtą priegaidę: *Truṁpe*²¹) ir *Truṁpvalks*²², kurių ryšys su lie. *truṁpas* buvo jau ne kartą nurodytas²³ ir vargu ar gali kelti abejonių (plg. lie. *Truṁpē* ir kt.; krinta į akį tai, kad visos vienuolika upių, žinomų vardu *Truṁpē* bei – nenustatyto kirčiavimo – *Trumpē*, yra istorinių Žemaičių teritorijoje²³). Tačiau abu šie hidronimai (kaip ir kiti dabartiniai latvių vietovardžiai su *Trump-*) yra iš Kuršo, daugybės kitų vardų su išlaikytu tautosilabiniu *n* (ir *> m*) kaimynystėje, ir jau vien dėl to negali būti argumentas prieš žodžio *trumpas* kildinimą iš **tru-n-pas*. Savaiame suprantama, kad tokiu argumentu neina nė E. Blesės ir V. Kiparskio iš senųjų dokumentų cituojami kuršių asmenvardžiai ir vietovardžiai su *Trump*²⁴.

Kiek painiau yra su la. tarm. *strumps* „trumpai nukirstas, nupiautas, apkirptas (kalbant apie anglų mados arklio uodegą); striukas, nudilintas (apie šluotą)“, kuris aiškinamas *strups* „trumpas; bukas“ ir **trumps* (= lie. *truṁpas*) kontaminacija²⁵, tačiau kurio (o taip pat ir jo vedinių) paplitimas toli išeina už vadinamųjų kuršiškų tarmių ribų. Jeigu toks aiškinimas tikrai būtų teisingas, – pats J. Endzelynas jį pateikia abejodamas, su klaustuku, – teliktų manyti, kad *strumps*, atsi-

¹⁵ Jablonskio raštai, redagavo J. Balčikonis, III, Kaunas, 1934, p. 145.

¹⁶ (S. B. Chilinski.) *Bible...* Londone 1660, 5 Moz IX 21 (cituojama pagal išrašą Lietuvių kalbos žodyno kartotekoje).

¹⁷ Lietuvių kalbos žodynas (toliau – LKŽ), VI, Vilnius, 1962, p. 167.

¹⁸ LKŽ, VI, p. 168.

¹⁹ LKŽ, VI, p. 173.

²⁰ E. Fraenkel, LEW, p. 927.

²¹ J. Endzelīns, Latvijas vietu vārdi, II, Rīgā, 1925, p. 161. Plg. ir J. Plākis, Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi, I, Rīgā, 1936, p. 34, 295.

²² J. Endzelin, – „Zeitschrift für slavische Philologie“, XI, Leipzig, 1934, p. 126; E. Fraenkel, – „Balticoslavica“, III, Wilno, 1938, p. 480, „Indogermanische Forschungen“, LVI, Berlin, 1938, p. 226 ir vėliau.

²³ Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, Vilnius, 1963, p. 175.

²⁴ E. Blesė, Latviešu personu vārdi un uzvārdi sduidijas (toliau – LPV), I, Rīgā, 1929, p. 124; p. 268 duodama Rygos gyventojos p(r)avardė *Trompousche* (= *Trumpousche* p. 139) veikiausiai irgi yra kuršiška; E. Fraenkel, LEW, p. 1131.

²⁵ K. Mülenbachs – J. Endzelīns, LVV, III, p. 1094.

radęs Kuršo tarmėse, į kai kurias kitas šnektas bus nukeliavęs vėliau. Tačiau labai galimas daiktas, kad *strumps* yra susidaręs visai savarankiškai, be jokios čia nagrinėjamo žodžio *truūpas* (tiksliau – jo atitiktens latvių kalboje) įtakos. Taip galvoti skatina ypač tai, kad dvejopos lytys – be šaknies nosinio priebalsio ir su juo – nesiriboja vien pora *strups:strumps* bei jos tarminiais vediniais *strupe* „trumpa, nulaužtu galu rykštė (virbas)“: *strumpe* „kas nors storas ir trumpas; mažo ūgio moteriškė“, *strupis* „pagalys“: *strupis* „dešrigalis, virvagalis; nudilinta šluota“, *strupulis (strupuls)* „(trumpas, apvalus) pagalys, rąstgalis, stuobrys; kresnas žmogus“: *strumpulis (strumpuls)* „t.p.; kietas, sušalęs (arklio, žmogaus) mėšlo gabalas“, o pasireiškia ir kituose tos pačios šaknies (*stru-* su lūpiniu ar gomuriniu determinatyvu) lietuvių ir latvių kalbų „trumpo“ pavadinimuose bei su jais susijusiuose žodžiuose, plg. lie. tarm. *striūpė* „liemenė, striupkė“ (Bálninkai), *strupaūsis* „kas mažomis ausimis“ (Pociūnėliai), *striūpgalis* „rąstgalis“ (Vidūklė): *strumpolas* „šuns mėšlas, (plg.) la. *strumpulis*“, *striūmpagalys* „pagalys, dešrigalis ar šiaip ko nors striukas gabalas“ (Jėniškis); lie. tarm. *str(i)ūbas,-à* „trumpas; bukas“, la. tarm. *strube* „bukai nudilinta šluota, šluotražis“, *strubiķis* „pagalys, žiogrio galas, rykštė; striuba uodega“: lie. tarm. *striumbis* „striukis, druķkis“ (Pakruojis), „trumpas botagas“ (Bīrķai, su *-uū-*), *striumba* „beuodegis ūo“ (Pociūnėliai), la. tarm. *struūbulis (strūmbul(i)s²⁶)* „trumpas, apvalus pagalys“ (pastarojo paplitimo centras – vidurio Latvijos ūaurinėje dalyje); lie. tarm. *str(i)ūgas,-à* „trumpas“: lie. sen. *strungas* „biznas, su nupiauta uodega“, gal lie. tarm. *struūgalis* (jei iš *struūng-galis*) „trumpas pagalys“ (Vieķķniai), la. tarm. *struūņgs* „daržovės (kopūsto, rūķķstynės) kotas, stambas“; lie. *str(i)ūķas,-à* „trumpas“, la. tarm. *strucis* „statinaitė“, *strukuls* „t.p.“: la. tarm. *strunks* (iš dainos: *atjāja tautu dēls strupu, strunku kumeliņu²⁶ Raņķi*), *strunkulis* „kas storas ir trumpas; nedidelis pagalys; arklio išmatos, (sušalęs) mėšlo gabalas“ (šis dažniau pasitaiko Latvijos vidurio šnektose). Toks nosinių lyčių masiškumas bei reguliarumas jų aiškinimą kontaminacija – atsitiktiniu reiķķiniu – daro mažai patikimą ir iš esmės nereikalingą. Čia paprasčiau būtų visur įžiūrėti nosinį intarpą. Nuomonė, kad la. *strumps* turi kaip tik šitokios kilmės *-m-*, dar paremia la. tarm. *strūpene* „trumpas, storas daiktas; rykštė, brūķlis, lazda (kam nors mušti); senas ūautvas; membrum virile“, *strūpenis²⁷* (mot. g. *-ne*) „mažo ūgio žmogus ar gyvulus; striubuodegis ūo; pagalys“ (abu paplitę vidurio Latvijos ūaurinėje dalyje), kurių *-ū-*, be abejo, yra atsiradęs iš (*-um - <*) *-un-* (plg. be nosinio intarpo la. tarm. *strupene* „rykštė; trumpa uodega“). Laukiamojo intarpinio veiksmazodžio tęsiniu galėtų būti laikomas la. *strupt* „trumpėti, bukti“ su esam. I. *strupst* vietoj **strūp* (plg. la. tarm. *mukst* „smunka“ vietoj dažnesnio *mūk* = lie. *muūķa*, la. tarm. *skubst* „skuba“ šalia lie. *skuūba* ir kt.). Kodėl *strumps* yra išlaikęs *-um-* nepakitusį, tiksliai pasakyti sunku, nes neaišku, kuriai iš galimų priežasčių teiktina pirmenybė. Būtų galima, pavyzdžiui, jį laikyti kuršybe (kuronizmu) ir dabartinę jo (kartu su vediniais) vartojimo teritoriją aiškininti vėlesniu plitimu ūaurės rytų kryptimi (šiai nuomonei paremti, be kita ko, ne be reikšmės yra 1582–1583 m. sąrašo asmenvardis *Strumpell²⁷*, pateiktas kaip tik iš Kuršo, tiksliau – iš Puzės, šiandien esančios gana toli nuo žodžio *strumpulis* paplitimo centro). Nosinį priebalsį būtų galima paaiķķinti ir ekspresyvinu žodžio pobūdžiu (pejoratyvine reikšme) – vadinasi, ta pačia prie-

²⁶ K. Mūlenbachs – J. Endzelīns, LVV, III, p. 1095.

²⁷ E. Bīlese, LPV, I, p. 80.

žastimi, kuria aiškinama palatalizacija lytyse *striūbas, striūgas, striūkas* ir pan. šalia pirmųjų lyčių be palatalizacijos *strūbas, strūgas, strūkas* ir pan.²⁸ Žodžių su išlaikytu tautosilabiniu intarpinės kilmės *m* (< *n*) latvių kalboje yra žinomas ne vienas. Čia pakaks priminti keletą vien tokių pavyzdžių, kurie, lygiai kaip ir *strumps*, turi *-um-* (prieš *p* ar *b*) ir kurių vartojimo plotas taip pat tik iš dalies sutampa su kuršiškėmis tarmėmis ar net išties lieka už jų ribų, būtent: *dūmbra*²⁹ „didelis klanas, pelkė; klampi pieva; gliti žemė“, *duṁbrājs* „bala, klampynė“, tarm. *duṁbla* (*dūmb-lis*³⁰) „(plg.) *duṁblas*“ : tarm. *dubra* „bala, pelkė“, tarm. *dubrājs* „pelkėta vieta, klampynė“, *dubļi* „purvas“ (toliau siejama su la. *dubt* = lie. *dūbti* ir kt.); tarm. *dūmburs*³¹ „šakotas pagalys su dalimi šaknies, gumbarinis“, tarm. *duṁpuris* (*dūmpuris*³²) „mažo ūgio žmogus“ : tarm. *dubur(i)s* „lazda, padaryta iš medelio su dalimi šaknies“, tarm. *dupuris* „kas trumpas ir storas“ (toliau plg. tarm. *dup* „bukas“, tarm. *sadupt* „sukumpti, sulinkti, susitraukti, susmukti“); *gruṁba* „raukšlė; vėžė, provėža“, *gruṁbulis* „nelygumas, grubluma, kauburėlis“ : tarm. *groba* (su kuršišku *o* iš *u*) „grubluma, kelio nelygumas“, *grubulis* „nelygumas; gruožas; skeveldra“ (plg. lie. tarm. *gru(m)blas* „nelygumas“, *grūbti* ir kt.)³⁰; tarm. *guṁba* „(plg.) *guṁbas*; pakiluma, nelygumas, kauburys, krūva; kumparainio medžio staigus linkis; raukšlė“ : *guba* „(plg.) *gubā*; kaugė; krūva“ (plg. tarm. *gubt* = lie. tarm. *gūbti* „linkti, dubti, (i)kristi“ ir kt.)³⁰; tarm. *klūmburis* „(plg.) *klūmḃis*, kas klupdamas eina, klupinėtojas; krapalis, slampa“, tarm. (*pie*)*klūmburēt (-uōt)* „(plg.) (*pri*)*klūmbūoti*, (at)klupčioti, šlubuojant ar svirduliuojant (pri)eiti, (pri)slampinti“, tarm. *klūmpačuōt* „(plg.) *klūmpinti*, šlubuoti, svirduliuoti“ : tarm. *klūburs* „šlubis, paliegėlis“, tarm. *klūburēt* „klupčioti, klumpant eiti“, tarm. *klūpinēt (-āt)* „(plg.) *klūpinėti*, klupčioti, paknopstornis, klupiniu eiti“ (plg. lie. tarm. *klūbti* „klupti“, la. *klupt* = lie. *klūpti*); tarm. *kūmburs* „gumbas, perauga; (plg.) *kuṁburas*, kauburys, pakilimas, aukštuma“ (ir *kūmburis* „nedidelis iškilimas, kauburėlis“) : tarm. *kūburis* „drabužio nelygumas, dumšlė“ (plg. lie. tarm. *kūburys* „viršukalnė, kalnelis; kups-tas; nelygumas, iškilimas; krūva“, *kūbti* „linkti, kniubti“, la. tarm. *kaūba* „viršukalnė“, *kauburs* = lie. *kauburys* ir kt.). Tautosilabinio *m* (< *n*) išlaikymą latvių kalboje šiais ir kitais panašiais atvejais³¹ iš dalies dar būtų galima aiškinti tuo, kad čia *m* tautosilabinių junginių su *n* vienbalsinimo metu, matyt, jau nebebuvo suvokiamas, kaip pozicinis *n* variantas, todėl jo tolimesnis likimas ir sutapo su senosio *m* likimu (visur kitur, kur toks suvokimas tebebuvo aiškus, arba, gal teisingiau, kur intarpinis *n* dėl morfologinių priežasčių nė nebūdavo asimiliuojamas, jo raida, kaip žinoma, nesiskyrė nuo paprastojo *n* raidos, plg. la. *klūp* = lie. *klūpa* ir pan.).

Anksčiau J. Endzelynas buvo linkęs tarp la. *stru(m)ps* ir lie. *truṁpas* išžiūrėti dar glaudesnę ryšį – laikyti juos etimologiškai identiškais, išsiskiriančiais tiktai „judriuoju“ s-³², tačiau vėliau, kaip matyti iš žodyne pateiktos naujos užuominos apie

²⁸ E. Fraenkel, LEW, p. 924, 926.

²⁹ Dėl tokio pat santykio tarp giminiškų slavų kalbų žodžių su nosiniu priebalsiu ir be jo žr. F. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, I, Kraków, 1952–1956, p. 356 t.

³⁰ Plačiau dėl šiai žodžių šeimai priklausančių nosinių ir paprastųjų lyčių santykio žr. F. Sławski, nurod. veik., I, p. 265; J. Pokorny, IEW, I, p. 396.

³¹ Daugiau ir įvairesnių (ne tik junginyje *um*) tautosilabinio *m* (< *n* prieš *p* bei *b*) išlaikymo pavyzdžių yra patekęs K. В ū г а, žr. jo Rinkiniai raštai, III, Vilnius, 1961, p. 199 tt.

³² Известия Отделения русского языка и словесности импер. Академии наук, XVII, 4, Спб., 1912, p. 127.

galėjusią įvykti kontaminaciją, tos nuomonės buvo atsisakęs. Juo labiau netiktų prie jos grįžti dabar, žinant, kad lie. *truņpas* visai paprastai ir kartu patikimai gali būti išaiškintas skyriumi. Etimologiškai sutapatinti minėtus žodžius trukdo visų pirma tai, kad la. *stru(m)ps* visi artimiausi neabejotini giminaičiai baltų, germanų ir graikų kalbose turi *s*-³³, o taip pat tas dalykas, kad latvių žodžio įprastinė, normali lytis yra be *-m-* (*strups*, plg. taip pat lie. *striūpē* ir kt.), o lietuvių žodis žinomas tik su *-m-* (*truņpas*).

Palikus nuošaly la. *stru(m)ps*, reikia grįžti prie tikrųjų žodžio *truņpas* giminaičių latvių kalboje ir greta jau užsimintų kuršiškų vietovardžių bei asmenvardžių dar nurodyti porą bendrinių žodžių, anksčiau arba visai neaiškintų, arba aiškintų ne visų vienodai. Ypač svarbus čia yra la. tarm. *trumpjš* „bukas (neaštrus)“ (iš Piltėnės)³⁴, kuris nuo lie. *truņpas* tesiskiria savo kamiengaliu *-ja-*, pakeitusiu, greičiausiai, kaip tai įprasta latvių kalboje, ankstesnį *-u-*; tad darybiškai *trumpjš* gal santykiauja su la. tarm. *trupt*, *trūp* „trupėti; trešti, pūti“ lygiai taip, kaip lie. *klumpūs* su *klūpti*, *klum̃pa*, nors patikimiau būtų galvoti, kad seniau jo nė kamiengaliu nesisikirta nuo lie. *truņpas* (plg. kad ir la. tarm. *strupjš* šalia la. *strups*, la. tarm. *zemjš* šalia la. *zēms*, lie. *žēmas* ir kt.). Dėl reikšmės santykio plg. la. *strups*, la. tarm. *stups*, lie. tarm. *str(i)ūbas* ir kt., pažįstamus kartu abiem – „trumpo“ ir „buko“ – reikšmėmis. Toje pat šiaurinėje Kuršo dalyje (Dundagoje) ir iš dalies kai kuriuose spausdintuose šaltiniuose pasitaiko (*nūo*)*trumpēt* bei *nūotrumpuōt* „(medžiui) nukirsti viršūnę, nukapati (šakas), (pa)trumpinti“, dėl kurių kilmės dabar, susiradus būdvardžiui *trumpjš*, nebegali būti abejonės. Darybiškai jie niekuo nesisiskiria nuo daugelio kitų latvių kalbos būdvardinių veiksmažodžių, plg. (*nūo*)*strupēt* „(nu)striukinti nupiauti“ (: *strups*, *strupjš* „trumpas; bukas“), (*nūo*)*skaidrūōt*, *nūoskaidrēt* „(iš)aiškinti“ (: *skaidr̃s* „aiškus“), *slapēt* „šlapinti, drėkinti, mirkyti“ (: *slapjš* „šlapias“ ir kt. K. Mūlenbacho žodyne J. Endzelynas la. tarm. *trumpēt* „nukirsti medžiui viršūnę“ laiko germanizmu ir kildina iš vok. *trumpfen* „atpiauti (raštą)“³⁵, tačiau toks aiškinimas mažai patikimas jau vien dėl to, kad la. *trumpēt* yra liaudies kalbos žodis (pažįstamas net liaudies dainoms), dialektizmas ir kartu archaizmas, susijęs su senovine bitininkyste (paprastai vartojamas, kalbant apie miško medžių su bičių drevėmis priežiūrą – jų viršūnės nukirtimą, apkopojimą, nustriukinimą, kad neužaugtų, neužsitrauktų drevė), o nurodytasis vok. *trumpfen* (paprastai su priešdėliais *ab-* ar *ver-*) – retas raštų žodis, specialios reikšmės statybos terminas (vartojamas, kalbant apie raštų, sijų nupiovimą ir jų suleidimą, sujungimą su skersiniais raštais, kai lubose daroma didelė skylė, anga laiptams, kaminui ar kam kitam)³⁶. Anksčiau kalbininkai la. *trumpēt* nelaikydavo skoliniu ir siedavo jį su la. *strups*³⁷, *strupēt*³⁸ ar dar kartu ir su lie. *truņpas* (taip pradžioje yra daręs J. Endzely-

³³ J. Pokorny, IEW, I, p. 1027.

³⁴ J. Endzelins—E. Hauzenberga, Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai, II, Rīgā, 1946, p. 698.

³⁵ K. Mūlenbachs—J. Endzelins, LVV, IV, p. 246.

³⁶ Dėl vokiečių kalbos žodžio žr. D. Sanders, Wörterbuch der deutschen Sprache, II, Leipzig, 1865, sk. 1395 t.; J. Grimm, W. Grimm, Deutsches Wörterbuch, XII, 1, Leipzig, 1886 tt., sk. 2014.

³⁷ A. Bielenstein, Die lettische Sprache, I, Berlin, 1863, p. 146.

³⁸ K. Būga, Rinktiniai raštai, III, Vilnius, 1961, p. 201.

nas³⁹). Visai teisingai šio veiksmažodžio artimiausius giminaičius – baltų tikrinus vardus su *Trump-* ir lie. *truṁpas* – yra nurodęs E. Blesė, nors la. *trumpjſ* tada jam, kaip ir kitiems kalbininkams, dar nebuvo žinomas⁴⁰.

Kadangi la. *trumpjſ* ir kiti su juo susiję bendriniai ir tikriniai žodžiai, taip pat turintys nosinį intarpą, ribojasi, apskritai imant, kuršiškėmis tarmėmis, visai natūralu į juos žiūrėti, kaip į kuršių kalbos palikimą. Jau vien tuo paaiškinamas ir *-um* išlaikymas.

Kad prūsų kalboje irgi būta būdvardžio *truṁpas* atitikmens, rodo prūsų vietovardžiai *Trumpa* (upė Varmėje), *Trumpen* (ežeras Pagudėje), *Trumpe* (Pamedėje ir Varmėje), *Trumpiten*, *Trompiten*, *Trumpitten* (Semboje)⁴¹ ir asmenvardžiai *Trumpis* (Pagudėje), *Trumpe* (Pagudėje [= *Trumpis*], Semboje, Varmėje), *Trumpa* (Varmėje)⁴². Tuo atitikmeniu, matyt, remiasi ir Elbingo žodynelio 361 žodis *trumpstis* „vuerschene (= dab. vok. Feuerzange [?], žnyplės žarijoms imti)“, laikomas neturinčiu etimologijos⁴³. Reikšmė tokiam siejimui neprieštarauja: kalbamasis įrankis šitaip galėjo būti pavadintas, sakysim, kad ir dėl to, jog iš tiesų buvo žymiai trumpesnis už kitus prie ugnies vartojamus įrankius – žarsteklį (pr. *passortis* Elb. 334), iešmą (pr. *aysmis* Elb. 363) ir pan. Daiktavardžiai su priesaga *-stis* baltų kalbose paprastai yra daromi iš veiksmažodžių, tačiau neteisinga būtų teigti juos esant visai negalimus iš būdvardžių, plg. lie. tarm. *būkstis* „ranka be pirštų; koks nors bukas daiktas (įrankis)“ (: *būkas, -à*).

Išdėstyti dalykai leidžia apibendrinamai pasakyti, kad *truṁpas* yra senas baltų naujadaras (intarpinio veiksmažodžio vedinys), priklausantis bendrajai baltų leksikai (kaip ir jo sinonimas lie. tarm. *įsas*, la. *įss*, pr. *įnsan*): jis buvo pažįstamas kuršiams, prūsams ir lietuviams (pradžioje gal tik vakariniams – tai lyg rodytų upės vardo *Trumpė* geografija, rytinėse šnektose iki šiol išlikęs *įsas*, į pietvakarius nuo Joniškėlio esančio upelio vardas *įsupis* ir kiti panašūs faktai).

³⁹ Известия Отделения русского языка и словесности импер. Академии наук, XVII, 4, Спб., 1912, p. 127.

⁴⁰ E. Blesse, LPV, I, p. 124 t.

⁴¹ G. Gerullis, Die altpreußischen Ortsnamen, Berlin—Leipzig, 1922, p.187.

⁴² R. Trautmann, Die altpreußischen Personennamen, Göttingen, 1925, p.108.

⁴³ J. Endzelins, Senprūšu valoda, Rīgā, 1943, p. 266.